

DOI: <https://doi.org/10.36885/nzdpm.2022.38.53-62>

УДК 911:712.253(477.83)

Омельчук О.С.¹, Орлов О.Л.², Рагуліна М.Є.²

ОСЕЛИЩНЕ РІЗНОМАНІТТЯ РЛП «СТІЛЬСЬКЕ ГОРБОГІР'Я»

Досліджено оселища РЛП «Стільське горбогір'я» та суміжних територій, проведено оцінку їхньої екологічної вартості. На досліджуваній території ідентифіковано 34 типи оселищ, які за походженням можна розділити на 2 групи: антропогенні (15) та природні (19). Антропогенні оселища представлені мезотрофними озерами та ставами (С1.2), насадженнями листяних (G1.C) та хвойних порід (G3.F), комплексами сільської житлової (J 2.1), громадської (J 2.1) та індустріальної (J2.3) забудови, витоптуваними площами (H5.6), об'єктами видобувної промисловості – діючими (J3.2) та недіючими кар'єрами (J3.3), тунелями та шtolьями (H1.7) а також сільськогосподарськими угіддями: городами (I1.2) садами (I1.2), перелогами (E5.1), здичавілими фруктовими та горіховими садами (G1.D) та пасовицями (E2.1). Рослинність антропогенних оселищ представлена угрупованнями класів: *Molinio-Arrhenatheretea* TX. 1937 – на перелогах, *Galio-Urticetea Passarge ex Kopecký* 1969 – у старих садах і на стежках; *Artemisietea vulgaris Lohmeyer et al. in Tx. ex Von. Rochow* 1951 – на території кар'єрів. Природні оселища представлені джерелами (С2.1), поверхневими постійними повільно текучими водоймами (С2.3), поверхневими тимчасовими водотоками (С2.5), літоральними угрупованнями високих геліофітів (С3.2), слабкозарослими берегами з мобільним субстратом (С3.6), зарості осоки *Carex sp.* (D5.2), Карбонатні піски та скелі з розрідженою рослинністю (E1.1), вологими мезотрофними луками помірного поясу (E3.4), термофільними узліссями (E5.2), полями *Pteridium aquilinum* (E 5.3), чагарниковими заростями помірної зони (F3.1), вербовими угрупованнями заплавної берегів річок (F9.1), заплавними та галерейними лісами з домінуванням вільхи або верби (G1.1), заплавними та галерейними ясеневодубовими лісами (G1.2), буковими лісами (G1.6), сосновими лісами помірної зони (G3.4), відкритими печерами (H1.1), карбонатними осипищами теплих схилів (H2.6) та відслоненнями карбонатних порід (H3.2). У досліджуваних оселищах виявлено 17 видів судинних рослин, занесених до Червоної книги України та 5 регіонально-рідкісних видів, серед мохоподібних – 13 регіонально-рідкісних видів та 2 нових для території Опілля. Найбільше природоохоронне значення мають оселища вологих мезотрофних (заплавних) лук, термофільних узлісь та букових лісів, де сконцентрована найбільша кількість рідкісних видів рослин Червоної книги України та регіональних природоохоронних списків.

Ключові слова: оселище, Стільське горбогір'я, рідкісні рослини, рідкісні мохоподібні, Червона книга України.

Сучасна охорона природи спрямована, головню, на захист природних середовищ існування біоти. Отже, пріоритетним завданням для охорони довкілля стає пошук природних типів оселищ та розробка заходів їхнього збереження.

Оселище (habitats) – це місце (територія), яке характеризується фізико-географічними особливостями (рельєфом, ґрунтовим різноманіттям, мікрокліматом, водним режимом тощо), а також наявністю комплексу певних видів рослин і тварин.

Регіональний ландшафтний парк «Стільське горбогір'я» (далі – Парк) створений 1 квітня 2014 року з метою охорони і збереження одного з найбільших у Східній Європі

історичного городища VIII-XII ст. та навколишнього природного комплексу, що складається з природного буково-грабового лісу на межі східного ареалу його поширення. Територія парку належить до Миколаївсько-Роздільського Опілля, яке є структурною частиною Подільської височини (Атлас...), за геоботанічним районуванням – до Миколаївсько-Бережанського району букових та дубово-букових лісів (Шеляг-Сосонко, 1977).

Метою нашої роботи була інвентаризація оселищ РЛП «Стільське горбогір'я» та прилеглих територій, перспективних для включення в межі Парку.

Матеріали та методика

Збір польового матеріалу на теренах Стільського Горбогір'я проводили детально-маршрутним методом впродовж 2014-2022 рр. Дослідження здійснювали згідно методики опису оселищ (Smith, O'Donoghue, O'Noga, Delaney, 2011), яка передбачає збір даних за п'ятьма основними блоками: загальної інформації; даних про рельєф; даних про структурні особливості фітоценозу; видового складу за ярусами; інформації про ґрунт. Оселища ідентифікували за класифікацією EUNIS (Davies, Moss & Hill, 2004). Фітоценотичні описи та визначення рослинних угруповань здійснювали за флористичною класифікацією (методом Браун-Бланке). Назви видів судинних рослин наведені за «Определителем ...» (Прокудин и др., 1987), мохоподібних – за «The Second checklist of Bryobionta of Ukraine» (Voiko, 2014). Созологічну оцінку одиниць фітобіологічного та ландшафтного різноманіття проводили за стандартною схемою, враховуючи їхню приналежність до регіональних, національних та міжнародних природоохоронних переліків (Бойко, 2010; Кагало, Сичак, 2003; Про заходи..., 2003; Стойко, Ященко, Кагало, 2004; Дідух, 2009). Нові для регіону види мохоподібних наводили, спираючись на їхнє поширення згідно праці М. Бойка (Бойко, 2008).

Результати та обговорення

Дослідження показали, що оселища Стільського горбогір'я належать до 18 груп 8 класів. Усього виявлено 34 типи оселищ, які за походженням можна розділити на 2 групи. З них 15 антропогенних (А) та 19 природних (N).

Перелік оселищ Стільського горбогір'я:

Клас С – Оселища континентальних поверхневих вод

Група С1 – Поверхневі стоячі водойми

Оселище С1.2 – Мезотрофні озера та стави (А)

Група С2 – Поверхневі проточні водойми

Оселище С2.1 – Джерела (N)

Оселище С2.3 – Поверхневі постійні повільно текучі водойми (N)

Оселище С2.5 – Поверхневі тимчасові водотоки (N)

Оселище С3.2. – Літоральні угруповання високих гелофітів (N)

Оселище С3.6 – Слабкозарослі береги з мобільним субстратом (N)

Клас D – Болотні оселища

Група D5 – Високотравні болота

Оселище D5.2 – Зарості осок *Carex* sp. (N)

Клас E – Лучні оселища

Група E1 – Сухі луки

- Оселище E1.1 – Карбонатні піски та скелі з розрідженою рослинністю (N)
Група E2 – Мезофільні луки
Оселище E2.1 – Мезотрофні пасовища (A)
Група E3 – Вологі луки
Оселище E3.4 – Вологі мезотрофні луки помірного поясу (N)
Група E 5 – Лісові узлісся, галявини та високотрав'я
Оселище E 5.1 – Антропогенні луки (перелоги) (A)
Оселище E 5.2 – Термофільні узлісся (N)
Оселище E 5.3 – Поля з *Pteridium aquilinum* (N)
Клас F – Чагарникові зарості
Група F 3 – Чагарникові зарості помірної та середземноморської зони
Оселище F 3.1 – Чагарникові зарості помірної зони (N)
Оселище F9.1 – Вербові угруповання заплавних берегів річок (N)
Клас G – Природні та штучні ліси
Група G 1 – Широколистяні ліси
Оселище G1.1 – Заплавні та галерейні ліси з домінуванням вільхи або верби (N)
Оселище G1.2 – Заплавні та галерейні ясеневі-дубові ліси (N)
Оселище G1.C – Насадження листяних порід (A)
Оселище G 1.6 – Букові ліси (N)
Оселище G1.D – Фруктові та горіхові сади (A)
Група G – Шпилькові ліси
Оселище G 3.4 – Соснові ліси помірної зони (N)
Оселище G3.F – Насадження шпилькових порід (A)
Клас H – Оселища, позбавлені рослинності або із розрідженим рослинним покривом;
Група H 1 – підземні печери та пасажі
Оселище H 1.1 – Відкриті печери (N)
Оселище H 1.7 – Закинуті тунелі та штольні (A)
Група H 2 – Осипища
Оселище H 2.6 – Карбонатні осипища теплих схилів (N)
Група H 3 – Скельні виходи
Оселище H 3.2 – Відслонення карбонатних порід (N)
Група H5 – Оселища з вкрай розрідженою рослинністю
Оселище H5.6 – Витоптувані площі (A)
Клас I – Сільськогосподарські та садово-паркові оселища;
Група I 2 – Поля та городи
Оселище I1.2 – Городи (A)
Група I 2 – Садово-паркові оселища
Оселище I1.2 – Сади (A)
Клас J – Забудова та індустріальні оселища
Група J 2 – Нещільна забудова
Оселище J 2.1 – Сільська житлова забудова (A)
Оселище J 2.2 – Сільська громадська забудова (A)
Оселище J 2.3 – Сільська індустріальна забудова (A)
Група J 3 – Об'єкти видобувної промисловості
Оселище J3.2 – Діючі кар'єри (A)

Оселище J3.3 – Недіючі кар'єри (А)

Антропогенні оселища

Антропогенні оселища представлені комплексами сільської житлової (J 2.1), громадської (J 2.1) та індустріальної (J 2.3) забудови, витоптуваними площами (H5.6), об'єктами видобувної промисловості – діючими (J3.2) та недіючими кар'єрами (J3.3), а також сільськогосподарськими угіддями: городами (П1.2) садами (П1.2), перелогами (Е 5.1) та пасовищами (Е 2.1). Оселища забудови (комплекс житлових, адміністративних, освітніх, релігійних та індустріальних установ) сконцентровані у населених пунктах, дотичних до Парку. Так само, до територій сільських громад приурочені сади, городи, пасовища та перелоги, інтенсивно витоптувані площі (стежки та ґрунтові дороги), стави. Місця видобутку будівельної сировини представлені, зокрема, діючими та виведеними з експлуатації кар'єрами заводу сухих будівельних сумішей «Ceresit» та ПрАТ «Роздільський керамічний завод». Оселище закинутих тунелів та штольнь (Н1.7) репрезентовано потернами та ДОТами Миколаївської фортеці (початок ХХ ст.). Оселище фруктових і горіхових садів (G1.D) представлено шпалерними плантаціями ТзОВ «Львівський сад». Насадження листяних та шпилькових порід представлені, зокрема, плантаціями *Quercus rubra* L., *Pinus silvestris* L. та *Picea abies* (L.) H. Karst. на території історико-культурного заповідника «Стільське городище», *Larix decidua* Mill. в околицях м. Миколаїв, *Pseudotsuga menziesii* (Mirb.) Franco поблизу с. Липники.

Рослинність антропогенних оселищ представлена угрупованнями класів: *Molinio-Arrhenatheretea* TX. 1937 – на перелогах, *Galio-Urticetea* Passarge ex Корецьку 1969 – у старих садах і на стежках; *Artemisietea vulgaris* Lohmeyer et al. in Tx. ex Von. Rochow 1951 – на території кар'єрів. На відслоненнях карбонатних порід формується моховий покрив класу піонерної рослинності *Barbuletea unquiculatae* Mohan 1978.

Природні оселища

Водні та навколоводні оселища (С)

Оселище С2.3 – Поверхневі постійні повільно текучі водойми

Біотоп формують водні рослинні угруповання, що розвиваються в текучих водах низинних потоків та річок, зазвичай, з піщаним ложем.

Рослинність біотопу належить до союзів *Batrachion fluitantis* Neuhäusl 1959 та *Potamogetonion* Libbert 1931 та характеризується невисоким видовим різноманіттям. Уздовж головного русла потоків переважають види, прикріплені до субстрату та занурені у товщу води (*Potamogeton acutifolius* Link, *Myriophyllum alterniflorum* DC). У невеликих прибережних обмілинах зазвичай оселяються рослини, які добре переносять періодичне затоплювання (*Mentha aquatica* L., *Nasturtium officinale* R. Br., *Rorippa amphibia* (L.) Bess.).

Приклад: річка Колодниця в околицях с. Стільсько та Діброва, р. Ловець в околицях с. Ілів.

Оселище С2.1 – Джерела

Біотоп приурочений до виходів підземних вод, що виклинюються на схилах гряд. Ложе переважно кам'янисте, складене уламками карбонатних порід. Рослинність представлена острівцевими обростаннями амфібійної мохової рослинності союзу *Pellion endiviifoliae* Bardat 1998 за участі *Pellia endiviifolia* (Dicks.) Dumort., *Conocephalum conicum* (L.) Dumort., *Cratoneuron filicinum* Spruce тощо). Тут було

знайдено новий для регіону Опілля вид маршантіофітів – *Conocephalum salebrosum* Szweyk., Buczkowska & Odrzykoski, 2005. Діагностичний для союзу вид *P. endiviifolia* є рідкісним для регіону, що підкреслює цінність оселища.

Приклад: джерела в заповідному урочищі «Роздільське»

Оселище С2.5 – Поверхневі тимчасові водотоки

Біотоп приурочений до верхів'я малих річок та представлений головно тимчасовими водотоками з кам'янистим ложем, нерідко в глибоких міжрядових каньйонах. Функціонують лише навесні та восени, тоді як на більшу частину року пересихають.

Рослинність представлена здебільшого кальцієфільними гігрофільними мохами класу *Ctenidieta mollusci* von Hübschmann ex Grgić 1980 (за участі *Plagiomnium undulatum* (Hedw.) T.J.Kop., *Fissidens taxifolius* Hedw., *Brachythecium rutabulum* (Hedw.) Bruch et al. тощо).

Приклад: каньйон в урочищі Прийма, каньйон потоку в заповідному урочищі Роздільське

Оселище С3.2. – Літоральні угруповання високих гелофітів

Угруповання материкових водойм з домінуванням *Acorus calamus* L., *Carex riparia* Curt., *Iris pseudacorus* L., *Phalaroides arundinacea* (L.) Rausch., *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud., *Sagittaria sagittifolia* L., *Typha* spp.

Приклад: літоральні ділянки антропогенних водойм в с. Дуброва

Оселище С3.6 – Слабкозарослі береги потоків з мобільним субстратом

Біотоп приурочений до алювіальних наносів на обмілинах по берегах річок. Субстрат складений намулом різного гранулометричного складу (від піщаних до глинистих фракцій). Рослинність, приурочена здебільшого до невеликих затонів та заводей. Рослинний покрив фрагментований, розріджений, представлений безранговими угрупованнями.

Приклад: береги р. Колодниця поблизу с. Стільсько та Дуброва

Болотні оселища (D)

Оселище D5.2 – Зарості осок *Carex* sp.

Біотоп приурочений до ізольованих заболочених ділянок, не пов'язаних з відкритими водоймами. Рослинність представлена купинами середньовисоких осок з домішками лучно-болотного різнотрав'я (*Lysimachia vulgaris* L., *Lithrum salicaria* L., *Caltha palustris* L., *Cirsium oleraceum* (L.) Scop. тощо) та гігрофільних мохів (*Calliergonella cuspidata* (Hedw.) Loeske та *Drepanocladus aduncus* (Hedw.) Warnst.).

Приклад: стариці в заплаві Дністра поблизу с. Устя та с. Верин.

Лучні оселища (E)

Оселище E1.1 – Карбонатні піски та скелі з розрідженою рослинністю

Біотоп має фрагментарне поширення, формується на відкритих, добре прогрітих кам'янистих виходах та осипах карбонатних порід у вигляді низькорослих ксеротермних рослинних угруповань. Петрофітну рослинність утворюють термофільні рослини (*Alyssum* sp., *Trifolium arvense* L., *Teucrium chamaedrys* L.), сукуленти (*Sedum acre* L., *S. album* L., *S. hispanicum* L., *Sempervivum* sp.) та псамофільно-кальцієфільні мохи (*Racomitrium canescens* (Hedw.) Brid., *Brachythecium albicans* (Hedw.) Schimp., *B. glareosum* Schimp., *Campyliadelphus chrysophyllus* (Bridel) Kanda, *Abietinella abietina* (Hedw.) M.Fleisch.). У складі бріоугруповань трапляються

регіонально-рідкісні види *Didymodon tophaceus* (Brid.) Lisa, *Encalypta streptocarpa* Hedw. та *Seligeria pusilla* (Hedw.) Bruch & Schimp.

Приклад: скельні виходи біля с. Стільське, Діброва, Тростянець та м. Миколаїв.

Оселище Е3.4 – Вологі мезотрофні луки помірного поясу

Біотоп поширений у заплавах великих рік, у пониженнях притерасної заплави з тривалим сезонним затопленням. Рослинні угруповання належать до союзів *Calthion palustris* Tx. 1937 за участі таких видів як *Caltha palustris* L., *Iris pseudacorus* L., *Juncus effusus* L., *Phalaroides arundinacea* (L.) Rausch., *Symphytum officinale* L.; та *Deschampsia cespitosa* Horvatic 1930. У його покриві переважають високі злаки та різнотрав'я за участі *Alopecurus pratensis* L., *Cnidium dubium* (Schkuhr) Thell., *Geranium pratense* L., *Juncus atratus* L., *Lythrum virgatum* L., *Poa palustris* L. Тут трапляються рідкісні види рослин, занесених до Червоної книги України (*Dactylorhiza funkii* (Druce) Soó, *D. majalis* (Reichenb) P. F., *Platanthera bifolia* (L.) Rich., *Gladiolus imbricatus* L., *Iris sibirica* L., *Fritillaria meleagris* L.).

Приклад: луки у заплаві Дністра поблизу с. Надітичі.

Оселище Е 5.2 – Термофільні узлісся

Багатовидові екотонні теплолюбні трав'яні угруповання узлісь букових лісів, чагарників, що смугами поширені на прогрітих, переважно, південних схилах. В складі переважають теплолюбні ксеро-мезофільні види. Біотоп межує та утворює мозаїчні комплекси з іншими ксеротермними біотопами. До складу угруповань входять *Teucrium chamaedrys* L., *Campanula rapunculoides* L., *Helianthemum ovatum* (Viv.) Dunal, *Coronilla varia* L., *Agrimonia eupatoria* L. тощо. Характерною особливістю зазначених фітоценозів є відносно багате видове різноманіття за участі орхідей. Зокрема, на теренах Стільського горбогір'я в межах зазначених оселищ було виявлено нечисленні популяції *Orchis morio* L., *Platanthera bifolia* (L.) Rich. та *Dactylorhiza* (Druce) Soó, *D. majalis* (Reichenb) P. F.

Приклад: схили гряд в околицях с. Тростянець, Дуброва та каньйон м. Миколаєва.

Оселище Е 5.3 – Поля *Pteridium aquilinum*

Біотоп має локальне поширення та зазвичай межує зі шпильковими лісами (сосновими) на вершинах гряд. Рослинність представлена заростями *Pteridium aquilinum* (L.) Kuhn із супутніми видами.

Приклад: узлісся соснового лісу між м. Миколаїв та трасою Київ-Чоп.

Оселища чагарникових заростей (F)

Оселище F 3.1 – Чагарникові зарості помірної зони

Біотоп утворюють низькорослі, густі, колючі чагарникові зарості. Представлений невеликими острівними ділянками на теплих природних ділянках сухих схилів південних експозицій. Формуються за участі *Crataegus monogyna* Jacq., *Prunus spinosa* L., *Rosa* sp. Характерним є високе видове різноманіття трав'яного покриву, в тому числі за рахунок проникненням видів з суміжних біотопів посушливих трав'яних та деревних угруповань, з якими біотоп зазвичай формує мозаїчні комплекси. Тут трапляється регіонально-рідкісний вид *Orobancha alba* Stephan ex Willd., що паразитує на корінні шавлії та чебрецю.

Приклад: Схили каньйону над м. Миколаїв.

Оселище F 9.1 – Вербові угруповання заплавної берегів річок

Оселища сформовані домінуванням чагарникових вербових заростей у заплавах берегів річок на алювіальних дернових ґрунтах союзу *Salicion cinereae* T. Müller et Görs

ex Passarge 1961, домінуючими видами є *Calystegia sepium* (L.) R.Br., *Galium palustre* L., *Lysimachia vulgaris* L., *Salix cinerea* L., *Symphytum officinale* L.

Приклад: заплава Дністра в околицях с. Устя

Лісові оселища (G)

Оселище G1.1 – Заплавні та галерейні ліси з домінуванням вільхи або верби

Біотоп поширений смугами у прирусловій частині заплав річок. Формується під впливом сезонних підтоплень на піщаних алювіальних відкладах. Головною особливістю біотопу є часте затоплювання поверхневими чи, рідше, ґрунтовими водами і тривалий застій води. Характеризується домінуванням вузьколистих верб (союз *Salicion albae* Соб 1930). Підлісок на прируслових ділянках відзначається збідненим видовим складом, переважно з молодого деревного підросту, а на ділянках центральної заплави є добре виражений чагарниковий ярус зі значним видовим різноманіттям. У його складі ростуть *Alnus incana* (L.) Moench, *Padus avium* Mill., *Salix purpurea* L., *Swida sanguinea* (L.) Opiz та інші види. Провідна роль у формуванні рослинного покриву належить гідрофільним видам, що витримують тривале підтоплення (*Solanum dulcamara* L., *Symphytum officinale* L., *Urtica dioica* L.)

Приклад: галерейні вербові ліси по берегах Дністра та заплавні вербові ліси на території ландшафтного заказника «Стариці Дністра»

Оселище G1.2 – заплавні та галерейні ясенево-дубові ліси

Біотоп приурочений до центральної заплави та стариць Дністра. Характеризується домінуванням *Fraxinus excelsior* L. та *Quercus robur* L. деревному ярусі, до яких домішуються види родів *Tilia*, *Acer*, *Ulmus*, *Alnus*, *Salix* тощо. Трав'яний покрив є доволі бідним за видовим складом та сформований лісовими сциофільними видами, зокрема *Aegopodium podagraria* L., *Anthriscus silvestris* (L.) Hoffm., *Carex* sp., *Geum rivale* L., *Glechoma* sp, *Lysimachia vulgaris* L. Тут трапляються два види вологолюбних орхідей – *Platanthera chlorantha* (Cust.) Rchb. та *Epipactis helleborine* (L.) Crantz, занесених до Червоної книги України.

Приклад: заплавний ясенево-дубовий ліс в заплаві Дністра поблизу с. Устя та в урочищі Кошів (ландшафтний заказник поблизу с. Колодуби).

Оселище G 1.6 – Букові ліси

На досліджуваній території цей біотоп представлений кількома підтипами.

Мезо-нейтрофільні букові ліси союзу *Fagion sylvaticae* Luquet 1926 приурочені переважно до нижньої частини схилів та підніжжя гряд, а також міжрядових улоговин. У першому ярусі деревостану панує *Fagus sylvatica* L. з домішкою інших лісових порід (*Carpinus betulus* L., *Quercus robur* L., *Acer platanoides* L., *A. pseudoplatanus* L., *Ulmus glabra* Huds., тощо). Характеризуються переважно нерівномірно вираженим підліском та багатим флористичним складом трав'яного ярусу, який утворюють типові лісові сциофіти (*Aegopodium podagraria* L., *Ajuga reptans* L., *Hepatica nobilis* Mill., *Melica nutans* L., *Vinca minor* L. тощо). Тут трапляються рідкісні види рослин, занесених до Червоної книги України: *Galanthus nivalis* L., *Allium ursinum* L., *Lilium martagon* L. та регіонально-рідкісні рослини: *Matteuccia stuthiopteris* (L.) Tod., *Tilia plathyphyllos* Scop., *Symphytum cordatum* Waldst. et Kit. ex Willd., *Astrantia major* L. На стовбурах старих екземплярів *Acer platanoides* було знайдено новий для регіону Опілля вид маршантіофітів - *Radula lindbergiana* Gottsche ex C. Hartm. На відслоненнях ґрунту в лісі трапляється регіонально-рідкісний вид мохів - *Pogonatum urnigerum* (Hedw.) P. Beauv.

Приклад: Старовікова бучина поблизу с. Ілів (заповідне урочище Роздільське)

Базифільні букові ліси союзу *Euonoto verrucosae-Fagetum* Onyshchenko 2017 на вапняках сформувались на верхніх частинах схилів та платоподібних ділянках гряд, що добре прогриваються з близьким заляганням щільних карбонатних порід з пануванням *F. sylvatica* L. Цьому підтипу притаманна значна представленість рідкісних орхідних: *Epipactis helleborine* (L.) Crantz, *Cephalanthera damasonium* (Mill.) Druce, *C. longifolia* (L.) Fritsch., *Neottia nidus-avis* (L.) Rich., *Platanthera chlorantha* (Cust.) Rchb. Також тут виявлено популяцію *Scopolia corniolica* Jacq. (ЧКУ). На відслоненнях ґрунту в лісі трапляється регіонально-рідкісний вид мохів *Diphyscium foliosum* (Hedw.) V. S. G.

Приклад: буковий ліс на вершині гряди в урочищі Прийма.

Оселище G 3.4 – Соснові ліси помірної зони

Біотоп приурочений до вершин гряд та скельних виходів, перекритих піщаними та супіщаними відкладами з дрібноземом щільних карбонатних порід. Рослинність переставлена ксеро-мезофільними угрупованнями союзу *Festuco-Pinetum* класу *Vaccinio-Piceetea*. У трав'яному покриві поширені *Anthericum ramosum* L., *Convallaria majalis* L., *Festuca ovina* L., *Fragaria vesca* L., *Veronica officinalis* L. тощо. У моховому покриві панують *Racomitrium canescens* та *Abietinella abietina*.

Приклад: мозаїчні бірки на скельних виходах неподалік с. Тростянець та Дуброва.

Оселища скельних відслонень (Н)

Оселище Н 1.1 – Відкриті печери

Біотоп представлений відкритими частинами печер та гротів, куди проникає сонячне світло. Рослинність відсутня або представлена розрідженим покривом класу *Asplenetea trichomanis* з переважанням папоротей (*Polypodium vulgare* L., *Asplenium ruta-muraria* L., *A. trichomanes* L.) та мохів (*Homalothecium sericeum* Schimp., *Leucodon sciuroides* (Hedw.) Schwägr., *Anomodon viticulosus* (Hedw.) Hook. & Tayl.).

Приклад: печера Рожаниця, грот в урочищі Прийма.

Оселище Н 2.6 – Карбонатні осипища теплих схилів

Біотопи щербенистих рухливих або частково закріплених осипищ карбонатних порід. Рослинний покрив репрезентований піонерною рослинністю, переважно за участі багаторічних трав та мохів. Серед трав'яних рослин переважають лучно-рудеральні види (*Erucastrum gallicum* (Willd.) O.E.Schulz, *Diplotaxis muralis* (L.) DC., *Campanula sibirica* L., *Arenaria viscida* Haller f. ex Loisel., *Taraxacum officinale* Wigg. тощо). Моховий покрив представлений окремим щільними дернинами піонерних видів мохів, стійкими до механічної фрагментації, класу *Barbuletea unguiculatae* Mohan 1978 (*Barbula unguiculata* Hedw., *Didymodon fallax* (Hedw.) Zand., *D. vinealis* (Brid.) Zand., *Aloina rigida* (Hedw.) Limpr., *A. aloides* (Koch ex Schultz) Kindb. (останній – регіонально-рідкісний).

Приклад: рухомі осипища під скельними відслоненнями в околицях с. Тростянець, с. Стільсько та у каньйоні м. Миколаїв.

Оселище Н 3.2 – Відслонення карбонатних порід

Оселище приурочене до вивітрених вапнякових скель, де в щілинах і на карнизах акумулюється продукти вивітрювання та органічні рештки.

Характерна особливість оселища – значна роль у його формуванні папоротеподібних (*Cystopteris fragilis* (L.) Bernh., *Polypodium vulgare* L., *Asplenium ruta-muraria* L., *A. trichomanes* L., *A. scolopendrium* L., *Polystichum aculaetum* (L.) Roth.).

Рясний моховий покрив, приналежний до класу *Neckeretea complanatae* розвивається за активної участі *Mnium stellare* Hedw., *Plagiomnium cuspidatum* (Hedw.) T.J.Kop., *Anomodon viticulosus* (Hedw.) Hook. & Tayl. У формуванні мохового покриву беруть участь багато регіонально-рідкісних видів мохоподібних: *Porella platyphylla* (L.) Pfeiff., *Cirriphyllum crassinervium* (Taylor) Loeske & M.Fleisch., *C. tommasinii* (Boul.) Grout., *Platydictya convolvoides* (Brid.) Crum., *Rhynchostegium confertum* (Dicks.) Schimp., *Neckera bessi* (Lob.) Jur.

Приклад: скельні виходи в урочищі Прийма та поблизу печери Рожаниця в Ілові.

Висновки

Досліджено оселищне різноманіття РЛП «Стільське горбогір'я» та прилеглих територій, перспективних до включення в межі Парку та оцінено їхнє природоохоронне значення. Виділено 32 типи оселищ, з яких 15 є антропогенними та 17 – природними за походженням. Виявлено 17 видів судинних рослин, занесених до Червоної книги України та 5 регіонально-рідкісних видів, серед мохоподібних – 13 регіонально-рідкісних видів та 2 нових для регіону Опілля (*Conocephalum salebrosum* та *Radula lindbergiana*).

Найбільше природоохоронне значення мають оселища вологих мезотрофних (заплавних) лук, термофільних узлісь та букових лісів, де сконцентрована найбільша кількість рідкісних видів рослин Червоної книги України та регіональних природоохоронних списків.

Атлас Львівської області [online]. Доступне <[http:// geoknigi.com/view_map.php?id=28](http://geoknigi.com/view_map.php?id=28)> [Дата звернення 24 червня 2022 року].

Бойко М.Ф. 2008. Чекліст мохоподібних України. Херсон : Айлант. 232 с.

Бойко М.Ф. 2010. Раритетні види мохоподібних фізико-географічних рівнинних зон та гірських ландшафтних країн України. *Чорномор. ботан. журн.* Т. 6 № 3. С. 294–315.

Кагало О.О., Сичак Н.М. Рідкісні, зникаючі та інші види судинних рослин Львівської області (Україна), які потребують охорони. 2003. *Наукові основи збереження біотичної різноманітності*. Вип. 4. С. 47–58.

Прокудин Ю.Н. и др. 1987. Определитель высших растений Украины. Киев : Наук. думка. 548 с.

Про заходи щодо охорони рідкісних та зникаючих видів рослин на території Львівської області. 2003. Рішення Львівської обласної ради. XII сесія IV демократичного скликання; № 193; Від 02.01.2003. 12 с.

Стойко С.М., Яценко П.Т., Кагало О.О. та ін. 2004. Раритетний фітогенофонд західних регіонів України (созологічна оцінка й наукові засади охорони). Львів : Ліга-Прес. 232 с.

Червона книга України. Рослинний світ. 2009. За ред. Дідуха Я.П. Київ : Глобалконсалтинг. 900 с.

Шеляг-Сосонко Ю.Р. 1977. Європейська широколистянолісова область. Східноєвропейська провінція. Західноукраїнська підпровінція. У: Андрієнко Т.Л., Білик Г.І., Брадїс Є.М., Голубець М.А. та ін. Геоботанічне районування Української РСР. Київ : Наук. думка. С. 54–65.

- Boiko M.F. 2014. The Second checklist of Bryobionta of Ukraine. *Chornomors'k. botanical journal*. 10 (4). P. 426–487.
- Davies, C.E., Moss, D. & Hill, M.O. 2004. EUNIS Habitat Classification Revised. 307 p.
- Smith G., O'Donoghue P., O'Hora K., Delaney E. 2011. Best practice guidance for habitat survey and mapping. 132 p.

¹Музей народної архітектури і побуту у Львові ім. Климента Шептицького
e-mail: omelchukoksana@gmail.com

²Державний природознавчий музей НАН України, Львів
e-mail: funaria@ukr.net; orlov0632306454@gmail.com

Omelchuk O., Ragulina M., Orlov O.

Habitat's diversity of RLP «Stil'ske horbogirya»

The habitats of «Stil'ske Gorboghira» RLP and adjacent territories were studied, their zoological value was assessed. 34 types of habitat have been identified in the study area, which by origin can be divided into 2 groups: anthropogenic (15) and natural (19). Anthropogenic habitats are represented by permanent mesotrophic lakes, ponds and pools (C1.2), highly artificial broadleaved deciduous forestry plantations (G1.C) and coniferous plantations (G3.F), scattered residential agro-cultural and public buildings (J2.1), rural industrial and commercial sites still in active use (J2.3), trampled areas (H5.6), active opencast mineral extraction sites, including quarries (J3.2), recently abandoned above-ground spaces of extractive industrial sites (J3.3), disused underground mines and tunnels (H1.7) as well as agricultural land: mixed crops of market gardens and horticulture (I1.2), anthropogenic herb stands (E5.1), untended fruit and nut tree orchards (G1.D) permanent mesotrophic pastures and aftermath-grazed meadows (E2.1). The vegetation of anthropogenic settlements is represented by the classes: Molinio-Arrhenatheretea TX. 1937 – on fallow lands, Galio-Urticetea Passarge ex Kopecký 1969 – in old gardens and on paths; Artemisietea vulgaris Lohmeyer et al. in Tx. ex Von. Rochow 1951 – on the territory of quarries. Natural habitats are represented by springs and spring brooks (C2.1), permanent non-tidal, smooth-flowing watercourses (C2.3), temporary running waters (C2.5), water-fringing reedbeds and tall helophytes other than canes (C3.2), sparsely vegetated shores with soft or mobile sediments (C3.6), beds of large sedges normally without free-standing water (D5.2), inland sand and rock with open vegetation (E1.1), moist or wet eutrophic and mesotrophic grassland (E3.4), thermophile woodland fringes (E5.2), Pteridium aquilinum fields (E 5.3), temperate thickets and scrub (F3.1), riverine scrub (F9.1), riverine willow woodland (G1.1), mixed riparian floodplain and gallery woodland (G1.2), beech woodland (G1.6), scots pine woodland south of the taiga (G3.4), open cave entrances (H1.1), calcareous and ultra-basic screes of warm exposures (H2.6) basic and ultra-basic inland cliffs (H3.2). 17 species of vascular plants were identified in the Red Book of Ukraine and 5 regionally rare species, also among mosses - 13 regionally rare species and two new ones for the Opillia region. The habitats of wet mesotrophic (floodplain) meadows, thermophilic edges, and beech forests have the greatest conservation value, where the largest number of rare plant species of European importance, the Red Book of Ukraine, and regional nature conservation lists are concentrated.

Key words: habitat, «Stil'ske Gorboghira», rare plants, rare bryophytes, Red Book of Ukraine.